

УДК 32.01 (492 + 485)

Дзера М.М., доктор філософії, професор ©*Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького***Прокіп А.В.**, к. історичних наук, доцент*Львівської комерційної академії***ІНСТИТУТ ГЛАВИ ДЕРЖАВИ У ТРАДИЦІЙНИХ ПАРЛАМЕНТСЬКИХ
МОНАРХІЯХ -ШВЕЦІЇ ТА НІДЕРЛАНДАХ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ**

У статті розглянуті проблеми функціонування інституту глави держави у Швеції та Нідерландах.

Сьогодні в Україні існує проблема збалансованості влади, а ефективність інституту глави держави викликає справедливі нарікання. Якщо до реформи 2004 р. у президента України були фактично авторитарні повноваження, то зараз повноваження глави держави не збалансовані. В сучасному українському політикумі є три точки зору на вирішення цієї проблеми - одні політики виступають за президентську республіку, інші - за посилення ролі голови уряду та рівномірний розподіл владних повноважень; є й третя точка зору, яка полягає у відродженні інституту конституційної монархії в Україні. Хоча на сучасному етапі ця ідея не знаходить належної підтримки, її активно пропагували та обгрунтовували українські мислителі ХХ ст., зокрема В.Липинський (ідея трудової монархії), С.Томашівський (ідея клерикальної монархії), В.Кучабський (ідея військової монархії) та ін. Спроба відродити монархічну державність й практично втілити у життя ідею монархії, що мала місце за часів правління гетьмана П.Скоропадського 1918 р., як відомо закінчилася невдало.

Для того, щоб зрозуміти як цей інститут функціонує, необхідно дослідити його на прикладі розвинутих конституційних монархій - Швеції та Нідерландів, монархічні традиції в яких існують тривалий час. Державний лад цих країн змінювався протягом історичних епох й пройшов складну еволюцію.

Мета статті - здійснити порівняльний аналіз функціонування інституту глави держави у Швеції та Нідерландах, розкрити історичні етапи його розвитку, виявити спільні та відмінні риси у функціях глав цих країн.

Дана проблематика частково відображена у дослідженнях С.Гелея та С.Ругара [2], Ж.Зіллера [4], Й.Вейбулля [1], Д.Дербішайра та Я.Дербішайра [3], А.Романюка [6,7] та інших науковців.

У Швеції від початку виникнення державності почала формуватися монархічна форма правління. Шведські землі вперше об'єдналися в одну державу близько 1000 р. й першим королем усієї Швеції став Олаф Шетконунг. З 1521 р. до 1718 р. тривав період шведської великої державності. Після поразки у війні з Росією (1700-1721 рр.) Швеція втратила більшість своїх володінь й статус великої держави. Ці події дещо похитнули абсолютну владу короля. Розпочався еволюційний процес руху Швеції від абсолютизму до

конституційної монархії. Невдала війна з Росією 1808-1809 рр. призвела до державного перевороту й короля Густава IV Адольфа було скинуто. У 1809 р. прийнято Конституцію, яка обмежила владу короля й розподілила обов'язки між королем, урядом та парламентом [1, с. 134-135].

У подальшому Конституцію 1809 р. кілька разів переглядали, вносили поправки. В її основі лежать такі фундаментальні закони: акт про форму державного правління, акт про парламент, акт про престолонаслідування, акт про свободу друку, акт про свободу вираження поглядів, що вступив у дію 1991 р.

Швеція - монархія зі спадковою передачею трону. З 15.09.1973 р. офіційним главою держави є король Карл XVI Густав, що належить до династії Бернадотів [3, с.295]. Початок цій династії був покладений у 1810 р., коли імператор Франції Наполеон I Бонапарт зажадав, щоб шведським королем став французький маршал Жан Батист Бернадот. Тільки у 1980 р. акт про престолонаслідування, прийнятий 1810 р., було доповнено суттєвим положенням, яке дозволяє особам жіночої статі займати шведський престол, тому після короля Карла XVI Густава престол успадкує його старша дочка кронпринцеса Вікторія.

Сьогодні король Швеції виконує суто формальні функції. Після внесених змін, в акті про форму державного правління 1975 р. зазначається, що «вся державна влада у Швеції походить від народу». Король є символом Шведської держави та нації й наділений виключно представницькими, церемонійними повноваженнями. Хоча Карл XVI Густав всіляко намагається підкреслити значимість монархії в державній системі Швеції. «Монархія - це фундамент шведського суспільства», - заявив Карл XVI Густав під час свого візиту в Україну 30 вересня 2008 р. [9].

Навіть такі традиційні для інших монархій права голови держави, як розпуск парламенту та призначення прем'єр-міністра у Швеції передані голові парламенту.

Монарх Швеції має наступні права та обов'язки:

- 1) головує на спеціальних засіданнях уряду при зміні уряду, а також під час так званих інформаційних засідань уряду, де члени уряду інформують його про ситуацію в країні;
- 2) відкриває роботу парламенту під час першої сесії та закриває його роботу під час останньої сесії кожної каденції;
- 3) король є головою консультативного зовнішньополітичного комітету, тобто комітету, що обирається парламентом для консультацій між урядом та парламентом з приводу зовнішньополітичних питань;
- 4) в якості голови держави, король приймає вірчі грамоти іноземних дипломатів та підписує вірчі грамоти для шведських послів;
- 5) на прохання уряду король приймає глав інших держав та здійснює державні візити в інші країни. Як правило, під час цих візитів короля супроводжують один або два члени уряду, які обговорюють питання політики, економіки та культури з представниками уряду приймаючої країни;
- 6) король має вище військове звання, однак він не є головнокомандуючим збройними силами країни, які

- підпорядковуються виключно уряду;
- 7) голова держави користується привілеєм недоторканості перед законом, тобто не може бути притягнутий за свої вчинки до відповідальності у відповідності з кримінальним правом, однак йому може бути пред'явлений судовий позов у відповідності з цивільним правом;
 - 8) король зобов'язаний надавати декларацію про власні прибутки та майно й сплачувати податки, як і всі громадяни Швеції. Королівські палаци належать державі, яка щороку витрачає приблизно 10 млн доларів на утримання королівського двору. Кожен рік парламент вирішує, яка сума має бути виділена королю для виконання його обов'язків;
 - 9) король та члени королівської сім'ї мають право голосу на виборах, однак згідно встановленої традиції утримуються від голосування.

Монархія в Нідерландах має не такі давні традиції як у Швеції й пройшла дещо інший, складніший шлях становлення. У XVI ст. Нідерланди розпочали національно-визвольну боротьбу проти Іспанії (це була перша в світі буржуазна революція). Проголосивши незалежність 26 липня 1581 р. та звільнившись з-під влади іспанського короля, Нідерланди стали передовою країною нового буржуазного типу. Новостворена держава отримала назву Республіки об'єднаних провінцій. Термін «республіка» був обраний тому, що держава відносилася до групи не багатьох європейських країн, на чолі яких не стояв монарх. Посада штатгальтера залишилася, хоча короля, чий інтереси він представляв за часів іспанського панування, вже не було. Після національно-визвольної революції штатгальтер підпорядковувався парламенту – Генеральним штатам. Першим штатгальтером незалежних нідерландських провінцій став Вільгельм Оранський. Хоча держава офіційно іменувалася «республікою», фактично - це була парламентська монархія. У 1747 р., коли розпочалася війна за «австрійську спадщину» й французькі війська вторглися у межі «республіки», парламент призначив штатгальтером Вільгельма IV. За часів його правління штатгальтерство було визнане таким, що передається по спадковості, а Вільгельм IV отримав ширші повноваження. Спадкове штатгальтерство стало важливим кроком на шляху до встановлення повноцінної монархічної влади. Цей процес дещо призупинили Французька революція 1789 р. й наступна окупація Францією Нідерландів, які внесли зміни в її державний устрій. Тепер держава, на короткий час, фактично перетворилася на республіку, що отримала назву Батавська. Коли у 1804 р. Наполеон Бонапарт захопив владу, він зажадав, щоб і в Нідерландах влада належала одній людині. Французький імператор вважав, що подібний режим зможе підтримати його у війні з Англією. У 1806 р. Наполеон призначив королем Нідерландів Людовіка Наполеона. Подібна ситуація склалася і в Швеції, де на вимогу Наполеона королем став маршал Жан Бернадот. Так, волею великої держави (Франції), Нідерланди перетворилися на королівство [5, с. 35-36]. У 1813 р., після поразки Наполеона, до країни повернулася династія Оранських. У серпні 1815 р. була прийнята Конституція королівства [4, с. 45-46].

Сьогодні Нідерланди - конституційна парламентська монархія, яку з 30 квітня 1980 р. очолює королева Беатрікс II Вільгельміна Армгард з династії Оранських-Нассау.

Нідерланди як і Швеція спадкова монархія. У Конституції Нідерландів у редакції від 17 лютого 1983 р., зокрема, наголошено, що «право на престол передається по спадку та належить спадкоємцям короля Вільгельма I Оранського-Нассау» (розділ 1, ст. 24) [8]. Монарх може зректися престолу на користь спадкоємця після досягнення літнього віку (це, зокрема, мало місце у 1980 р., коли королева Юліана передала престол дочці). У Нідерландах правом наслідування престолу наділені особи як чоловічої, так і жіночої статі, на відміну від Швеції, де заборона особам жіночої статі займати престол була скасована лише у 1980 р. На даний час спадкоємцем престолу Нідерландів є принц Вільгельм-Олександр.

Якщо виявиться, що прямих спадкоємців престолу немає, глава держави може бути призначений актом парламенту. Подібне рішення приймається на сесії обох палат парламенту більшістю не менше ніж у дві третини голосів (ст. 30 Конституції) [8].

Приймаючи на себе повноваження королівської влади, монарх Нідерландів складає присягу на відкритому засіданні двох палат парламенту. Детальна регламентація порядку вступу на престол встановлюється законодавчим актом парламенту (ст.32 Конституції) [8]. Якщо монарху не виповнилося 18 років, він не може виконувати свої повноваження. В такому випадку парламент на спільному засіданні обох палат встановлює регентство.

Глава держави може тимчасово скласти з себе королівські повноваження та знову приступити до їх виконання у відповідності з актом парламенту. Розгляд цього питання та прийняття рішення здійснюється на спільному засіданні палат парламенту (ст.36 Конституції) [8].

У Нідерландах за Конституцією, виконавча влада належить монарху. Однак, як і в Швеції, фактично її здійснює уряд. Глава держави у Нідерландах включений до складу уряду, має конституційне право призначати членів уряду. У Конституції, зокрема, зазначено, що «уряд складається з короля та міністрів, однак відповідальність за роботу уряду несуть міністри, а не король» (ст.42) [8]. Голова уряду та інші міністри призначаються та звільняються з посад указом глави держави (ст.43) [8]. Всі закони парламенту та укази глави держави підписуються монархом та одним чи кількома міністрами уряду або державними секретарями. Укази глави держави про призначення або звільнення з посади голови уряду, міністрів та державних секретарів контрасигнуються прем'єр-міністром.

Король Нідерландів має право вносити законопроекти до парламенту, має право розпуску парламенту без особливих умов (розпуски другої палати парламенту практикуються часто, особливо як засіб отримати схвалення виборцями коаліційних перестановок). Конституція Нідерландів у ст.64 зазначає, що кожна з палат парламенту може бути розпущена по указу монарха. Указ про розпуск парламенту повинен передбачати проведення нових виборів палати (першої чи другої) парламенту та її скликання не пізніше, ніж через три місяці [8].

Нідерландський монарх також офіційно очолює *Державну раду* - найстаріший дорадчий орган при уряді. Указом монарха призначаються члени Генеральної рахункової палати з числа трьох кандидатів на вакантне місце за пропозицією другої палати парламенту та перебувають на вказаних посадах пожиттєво.

Главу держави у Нідерландах можуть усунути від влади, наприклад, якщо монарх вступає в шлюб, не затверджений актом парламенту (ст.28) [8]. Якщо уряд вирішить, що монарх не може виконувати королівські повноваження, він інформує про це парламент та представляє думку з цього питання Державної ради. В цьому випадку проводиться спільне засідання палат парламенту, які поділяють думку Державної ради та приймають рішення про нездатність монарха виконувати свої повноваження. Вказане рішення обнародується за розпорядженням голови спільного засідання палат парламенту та вступає негайно у дію. Якщо приймається рішення про те, що глава держави не здатний виконувати свої повноваження, над ним встановлюється опікунство у відповідності з актом парламенту (ст.35 Конституції) [8].

Таким чином, інститут глави держави у Швеції та Нідерландах має багато спільних рис, однак вони все ж відрізняються за обсягом повноважень та функціями. Монарх Нідерландів наділений набагато ширшими повноваженнями ніж його шведський колега. Безсумнівними позитивами шведської та нідерландської монархій є те, що глава держави є надпартійним, а спадкоємність влади забезпечує стабільність політичної системи цих країн. Монархія змогла б повернути легітимність влади, однак, на нашу думку, в Україні цей інститут не має достатніх перспектив.

Література

1. Вейбуль Й. Коротка історія Швеції / Йорген Вейбуль / -Стокгольм: Шведський інститут, 1998. - 164 с.

2. Гелей С. Основи політології / Степан Гелей, Степан Рутар / -Львів: Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича, 1997. - 278 с.

3. Дербишайр Д. Политические системы мира: в 2-х т. Том 2 / Денис Дербишайр, Ян Дербишайр / - М: Рипол Классик, 2004. -496 с. - С. 294-297.

4. Зіллер Ж. Політико-адміністративні системи країн ЄС. Порівняльний аналіз / Жак Зіллер / - К.: Основи, 1996. - 420 с.

5. История Нидерландов. - М.: Издание информационной службы для зарубежных стран Министерства иностранных дел, 1996. -84 с.

6. Романюк А. Порівняльний аналіз політичних інститутів країн Західної Європи / Анатолій Романюк / - Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2007. - 391 с.

7. Романюк А. Соціополітичний поділ «нової політики» в країнах Західної Європи // Політологічний вісник. - К. - 2007. - №27. -С.239-253.

8. <http://uznal.org/constitution.php>

9. <http://svitt.ukrinform.ua>

Summary

The article deals with the problems of tread of the state institute functioning in Sweden and the Netherlands

Стаття надійшла до редакції 8.03.2010